

niveau dieper. Primair lijkt de afstandelijke deftigheid mij het resultaat van een filosofische houding die de blik op de boekenkast fixeert.

De Warboel van Van Rossum

Bernike Pasveer

Recensie van: Wouter van Rossum, *De plaats van de Ivoren Toren. Een Inleiding in de Wetenschapssociologie*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1988.

Wie geïnteresseerd is in wetenschaps-onderzoek nu het duidelijk is geworden dat het Standaardbeeld van wetenschap inadequaat is bevonden, is aangewezen op een buitengewoon heterogeen en onoverzichtelijk mengsel van onderzoeksresultaten en historische, sociologische en filosofische principes. Daaruit komt voorwaar niet zomaar een coherent en helder beeld boven drijven. Een Inleiding die de ontwikkelingen in het vakgebied systematisch en met kennis van zaken uiteenzet is dus geen overbodige luxe. Professor Wouter van Rossum heeft onlangs een Inleiding in de Wetenschapssociologie geschreven. Jammer genoeg is het bestaan van zijn Inleiding allesbehalve een luxe.

Het eerste verklaringsprobleem. Het gaat meteen fout in de inleiding van de Inleiding, als Van Rossum zijn vraagstelling introduceert. De inleiding blijkt te zijn gebouwd op twee forse misvattingen. De eerste is dat Van Rossum meent dat een Inleiding een verslag kan zijn van de normatieve preoccupaties van de auteur, terwijl die zich - zeker in dit geval - moet bezighouden met de overdracht van "de 'conventional wisdom' van een vakgebied. Als het goed is zal men er

geen originele gedachten in aantreffen" (1). Ten tweede meent Van Rossum dat het nog steeds een relevante vraag is hoe wetenschap zo 'zuiver' mogelijk kan worden beoefend, dat wil zeggen: vrij van maatschappelijke invloeden. Het antwoord: wetenschap wordt beoefend (en/of moet worden beoefend) in een 'Ivoren Toren'. De wetenschapssociologie moet in dat geval twee verklaringen leveren. Ze moet de 'interne werking' van 'de' wetenschap verklaren: hoe komt het dat wetenschap sociaal onafhankelijke kennis produceert en moet produceren. En ze moet 'verklaren' "[w]aarom iets dat zich per definitie afzondert van de rest van de samenleving zo'n grote rol in die samenleving [kan] gaan spelen" (p.11), vrij vertaald: wat de samenleving moet met die zuivere kennis. Daarmee is het probleem van het boekje duidelijk: Van Rossum heeft helemaal geen Inleiding in de Wetenschapssociologie geschreven, maar een eerste concept van een eigen onderzoek op basis van de normatieve, en filosofisch inadequate, veronderstelling van de wenselijkheid en mogelijkheid van 'zuivere' wetenschap.

Toch heeft Van Rossum de wetenschapssociologie ingedeeld in vier 'benaderingsmogelijkheden'. De organisatiesociologische benadering van Merton, die hij uitgebreid maar niet al te overzichtelijk behandelt. De kennis-sociologische benadering, waarbinnen een beetje Kuhn, het Sterke Programma, een aantal 'constructivisten', maar ook de Starnbergers, en zelfs een ruiltheoretische benadering aan de orde komen! De etnografische of (sociaal) constructivistische benadering met o.a. Latour en Woolgar en conversatie-analyses. En als vierde benadering een referentieloos 'cultuursociologisch' programma; een klaarblijkelijk uit de duim van Van

1 Gerard de Vries, *De ontwikkeling van wetenschap; Een inleiding in de wetenschapsfilosofie*. Groningen, Wolters-Noordhoff, 1985, p. 7.

Rossum ontsproten losse flodder.

In de eerste vijf hoofdstukken van de Inleiding gaat Van Rossum na wat organisatiesociologie, kennissociologie en 'etno-studies' te melden hebben over verklaringsprobleem nummer één. Het Mertoniaanse programma houdt zich bezig met de directe sociale omgeving van de wetenschap; er bestaat een 'sociaal ethos' dat ervoor zorgt dat wetenschap zuivere kennis produceert. Van Rossum geeft net als Merton het sociale ethos nu eens een feitelijke status dan weer een normatieve. Van Rossum vindt Mertons benadering veruit de meest adequate voor zijn zelfbedachte verklaringsprobleem; tenminste het is nergens duidelijk dat hij zich kritisch tot Merton verhoudt.

De kennissociologie schiet voornamelijk tekort. Zij zou zich namelijk moeten kenmerken door "de *ontmaskering* van ongerechtvaardigde pretenties" (p.60), en door een occupatie met het leveren van "garanties voor wetenschapsbeoefening waarin de werking van sociale factoren zo gering mogelijk is" (p.73), en dat doet ze niet. De kennissociologie onderzoekt juist de relatie tussen cognitieve en sociale aspecten van kennisontwikkeling, en ze verlaat zich zeker niet op Van Rossums onbeargumenteerde assumpties over het speciale karakter van de wetenschap.

Aan verschillende kennissociologen worden voorts de meest onwaarschijnlijke posities toegeschreven - Knorr en Mulkay bijvoorbeeld, twee wetenschapsonderzoekers van het constructivistische slag. Niet gehinderd door enige bekendheid met het doel van constructivistische analyses, namelijk om te laten zien dat feiten sociale constructies zijn in plaats van spiegels van een gegeven Natuur, stelt Van Rossum dat Knorr en Mulkay de mogelijkheid uitsluiten dat andere dan interne factoren ("dus wellicht sociale" (p.52)) van invloed kunnen zijn op de keuze voor een theorie. Volgens Van Rossum hangen

Knorr en Mulkay "uitdrukkelijk" de visie aan dat "er slechts één en niet meer dan één theorie zou behoren bij een bepaalde verzameling feiten. En als dat het geval is, dan is de natuur beslissend en dan hebben sociale factoren geen invloed" (p.52). Binnen een beetje (post)Kuhniaanse wetenschapssociologie een volkomen ongeloofwaardige positie. Het is ondenkbaar dat Knorr en Mulkay zo iets beweerden zouden hebben; en het is trouwens oncontroleerbaar omdat Van Rossum niet refereert aan enige vindplaats - een euvel overigens waaraan Van Rossums tekst in hoge mate lijdt. Niettemin voelt hij zich vrij Knorr en Mulkay op basis van de hen toebedeelde positie te betichten van "een strikt positivistische stellingname die allang achterhaald is" (p.52). Een beschuldiging die Van Rossum zonder problemen in z'n eigen zak kan steken.

De 'behandeling' die Kuhn, vader van de post-Mertoniaanse wetenschapssociologie krijgt, is wel het meest stuitend. Kuhn wordt niet systematisch behandeld. Flarden van zijn bijdragen aan de wetenschapssociologie zijn verspreid over een aantal hoofdstukken en over een aantal 'thema's'. Zo leren we van Kuhns opvatting over de relatie tussen theoretische taal en observatie taal: "Kuhn veronderstelt bijvoorbeeld dat de waarneming wordt beïnvloed door de aanwezigheid van zogenoemde *paradigmata*" (p.53). In hoofdstuk 4 lezen we dat "Kuhns paradigma" (p.61) "voor sociologen in ieder geval één aantrekkelijk aspect (had)" (p.60). En de manier waarop Van Rossum probeert uit te leggen hoe Kuhn de structuur van wetenschappelijke revoluties conceptualiseert, is een regelrechte aanfluiting. Eén citaat voldoet: "Kuhn maakte in de ontwikkeling van wetenschapsgebieden een onderscheid in fasen. In de eerste fase strijden verschillende paradigmata om de dominantie in het gebied. Hierop volgt de fase waarin één paradigma het gebied gaat bepalen door een revo-

lutionaire verandering. Uiteindelijk keert men terug in de beginsituatie wanneer het paradigma na verloop van tijd geen adequate interpretaties meer kan bieden en er nieuwe paradigmata om de voorkeur in het gebied gaan strijden" (p.62). En dat is alles wat de lezers van de Inleiding in de Wetenschapssociologie over Kuhns paradigma-theorie te horen krijgen. Ronduit genant.

De 'etnomethodologische visie' deelt volgens Van Rossum met de kennis-sociologie de veronderstelling dat het Ivoren Toren-karakter van de wetenschap een constructie, een mythe, is. En hoewel deze benadering een apart hoofdstuk krijgt, blijft onduidelijk waarin ze zich onderscheidt van de kennis-sociologie. Deels dezelfde figuranten treden op, dezelfde kritiek wordt gehoord: de etnomethodologische studies 'verklaren' het speciale karakter van de wetenschap niet.

Ook hier weer die verbazingwekkend inadequate analyse van belangrijk en onbelangrijk werk. *Laboratory Life* van Latour en Woolgar, een klassieker in het wetenschapsonderzoek, is een treffend voorbeeld. Volgens Van Rossum zijn "Latour en Woolgar, die samen met Latour de rapportage verzorgde" (p.83) geïnteresseerd in "een beschrijving en een analyse van de wijze waarop wetenschappelijke praktijken worden omgezet in uitspraken over hoe wetenschap zou moeten worden uitgevoerd" (p.83). Voorts onderzoeken ze, aldus Van Rossum, hoe wetenschappers de invloed van lokale factoren op kennis uitschakelen, zodat op een bepaald moment "een scheiding ontstaat tussen het object en de uitspraak over het object die stabiliserend werkt. (...) Hier ligt volgens Latour en Woolgar de belangrijkste taak van een laboratorium: het 'deconstrueren' van de werkelijkheid, het construeren van feiten in een lokale context die zodanig hervormd worden, dat ze een bestaan krijgen (??,bp), ook zonder de aanwezigheid van dit

bijzondere laboratorium" (p.84).

Een wirwar van onduidelijke weergaven en misvattingen. In het normatieve punt hoe wetenschap zou moeten worden uitgevoerd, zijn Latour en Woolgar niet speciaal geïnteresseerd. Zij willen nagaan hoe de chaotische wetenschapspraktijken in een lab resulteren in 'harde feiten' "to provide support for the view that hard facts are thoroughly understandable in terms of their social construction" (2). Verder delen Latour en Woolgar laboratoria helemaal geen *taak* toe. Bovendien wordt volgens Latour en Woolgar de werkelijkheid niet gedeconstrueerd in het lab. Het zijn Latour en Woolgar zelf die willen laten zien "how a hard fact can be sociologically deconstructed" (3). Niveaufoutje. In een lab worden feiten geconstrueerd, dat is juist, maar wat Latour en Woolgar willen onderzoeken, had Van Rossum beter kunnen tonen als hij *Laboratory Life* had gelezen: "what processes operate to remove the social and historical circumstances on which the construction of a fact depends?" (4).

Zo wordt alles en iedereen gegoten in het keurslijf van Van Rossums preoccupatie met de ideologie van de Ivoren Toren, de 'filosofie' van de objectieve kennis. Zo verdwijnt ook radikaal de pretentie van een Inleiding. De lezer krijgt geen idee van wat al die benaderingen eigenlijk ten opzichte van het Standaardbeeld, en ten opzichte van elkaar betekenen. Wat ze in ieder geval *niet* met elkaar verbindt is de idee van Wetenschap in een Ivoren Toren (als feit, of constructie, of norm); en juist die mythe wordt hardnekkig door Van Rossum in stand gehouden.

Intermezzo: De Stijl. Het is eigenlijk een wonder dat uitgever Wolters-

2 Bruno Latour, Steve Woolgar, *Laboratory Life*. Princeton University Press 1986, p. 107.

3 Ibid., p. 107.

4 Ibid., p. 105.

Noordhoff het boekje heeft gepubliceerd. Alleen al op basis van het gebrekkige Nederlands had ze het onder rembours moeten terugsturen naar de auteur. Hij is een ster in het produceren van foute zinnen en onbegrijpelijke constructies. "De moderne mens weet zich een ander mens dan zijn voorganger", begint Van Rossum zijn boek wat lullig. En: "Woolgar ging niet verder dan nagaan". En: "Het externe effect van verklaringen is dus het feit dat men kan meten". En: "wetenschap kan iets voor elkaar brengen". En: "het brengen van het laboratorium waar transformaties van ziekten naar de taal van het laboratorium ook nodig zijn". En: medicijnen in de betekenis van geneeskunde én geneesmiddelen in hetzelfde stukje tekst, en "kennistoestanden". En: "het verspreiden van cultuur onder niet-aanwezigen". En zo nog een eindeloze reeks slordigheden en minder onschuldige, namelijk conceptueel verwarrende, formuleringen.

Het tweede verklaringsprobleem. In het laatste hoofdstuk volgt de beantwoording van Van Rossums tweede vraag, die luidde: "waarom dan wordt de doelstelling van de wetenschap steeds weer zo belangrijk gevonden dat wetenschapsbeoefenaars de vrijheid krijgen hun (sociaal onafhankelijke) kennis te ontwikkelen?" (p.34). Het hoofdstuk wordt geleid door de vreemde suggestie dat de samenleving wellicht zoveel om de wetenschap geeft op grond van het 'feit' dat wetenschap de cultuur kwantificeert door metingen (p.102). Eerst wordt de rol van het getal in de cultuur behandeld; daarna introduceert Van Rossum het Nieuwe Programma, dat hij om volstrekt onduidelijke redenen 'cultuursociologisch' noemt. Dat programma streeft volgens hem naar een analyse van de transformaties die plaatsvinden tussen wetenschap en de haar omringende cultuur: hoe verspreiden wetenschapsbeoefenaars hun versie van de werkelijkheid in de cultuur? Waarmee Van Rossums benadering niet noemens-

waardig verschilt van alle post-Mertonianse benaderingen die de revue gepasseerd zijn.

Het antwoord dat Van Rossum geeft op de vraag naar de maatschappelijke behoefte aan wetenschappelijke kennis is tevens de drogreden waarmee hij zijn Inleiding in de Wetenschapssociologie besluit, en een ultieme demonstratie van de conceptuele en filosofische chaos van zijn boek. "De handhaving van de wetenschap in de moderne samenleving is (...) als een onbedoelde consequentie te zien (...) van het werk van wetenschapsbeoefenaars die op zoek zijn naar wetmatigheden in de natuur. Want hun onderzoek naar die wetmatigheden levert een nevenprodukt (sic!) dat van essentiële betekenis is voor onze complexe, grootschalige samenleving: een precieze kwantitatieve beschrijving van die werkelijkheid" (p.108).

Wetenschapsonderzoek en reflexiviteit

Karin Bijsterveld

Recensie van: Steve Woolgar, *Science: The Very Idea*. Milton Keynes, The Open University, 1988.

Wie het veilige gevoel wil behouden, dat de wetenschap langzaam maar zeker de geheimen van deze wereld ontvouwt, kan Woolgars boekje maar beter niet lezen. Want daarin staan gedachten centraal, die deze visie op wetenschap volledig overhoop halen.

De traditie veronderstelt dat er een duidelijk onderscheid bestaat tussen wat wel en geen wetenschap is. Wetenschap is dé manier om betrouwbare kennis te verwerven. Datgene waarover kennis vergaard wordt (de natuur, de wereld) is